

Karl Kraus

A kínai nagy fal (válogatás)

Fordította és a szövegeket gondozta: Purkarthofer Benedek¹

Karl Kraus (1874–1936) hírnevét elsősorban *Die Fackel* (A fáklya) című folyóiratának köszönheti, amely közel negyven éven át, többé-kevésbé állandó rendszerességgel jelent meg Bécsben. A kezdeti időszakot leszámítva Kraus egymaga írt és szerkesztett minden számot, kifogyhatatlan energiával és nyelvi leleményességgel tűzve bennük tollhegyre a korabeli kultúra visszasságait. Egyszemélyes sajtóhadjáratának elsődleges célpontja maga a média, és ha gyakran úgy is tűnik, hogy társadalomkritikai rohamai során bolhákból csinál elefántot – vagy azt is mondhatnám, egyik kötetének címét kölcsön véve, „ágyúval lő verebekre” –, írásaiból mindig kiérződik, hogy valódi mozgatórugójuk a nyomtatott szó jelentőségébe vetett feltétlen hit. Mindenekelőtt ez adja aktualitását nemcsak főművének, *Az emberiség végnapjainak*, hanem tárcáinak és esszéinek is, melyek közül itt négy olvasható. Első megjelenési helyük természetesen a *Fackel* (1907–1908), de 1910-ben Kraus némileg átdolgozta és kötetbe rendezte őket. A fordítás alapjául e kötet harmadik, javított kiadása szolgált (Karl Kraus: *Die chinesische Mauer*. Leipzig: Verlag der Schriften von Karl Kraus [Kurt Wolff] 1917).

¹ Purkarthofer Benedek a MOME doktorandusza. Elérhetősége: ben.purkarthofer@gmail.com.

A. N. B. L. A. T.¹

1908. április

Így nevezte magát. A titokzatos jeleket egy levél borítékján találtam, mely a postával érkezett. Pontosan így érezhette magát Belszár is, mikor a szemközti falra egy ujj kezdett el írni. Ám e talányos felirat megfejtésén még egy Dániel is hiába törte volna magát.² A. N. B. L. A. T. Valamibe rendesen belenyúltam. Habozva vettem szemügyre a levelet. Megmérgetett a postai mérlegen és híjjával találtatott?³ Büntetőportót ró ki rám a sors? Hogy véget vessek a rettenetes bizonytalanságnak, úgy döntöttem, felbontom a levelet. Ekkor derült ki, hogy az említett ujj egy azonos nevű, titokzatos kórságokkal foglalkozó specialistához tartozik, aki, tekintettel a közegészségre, szükségesnek találta, hogy odakiáltsa a világ bűnöseinek: A. N. B. L. A. T.! Megállás nélkül ezt hajtogatta. Kiáltása behallatszott a gazdagok palotáiba és a szegények kunyhóiba, és ahol két megvezetett éppen azon volt, hogy engedelmeskedjen a természet hívásának, ott a hívó szót túlharsogta a kiáltás. A. N. B. L. A. T.! Egyértelművé vált számomra, hogy nem kisebb dologról volt itt szó, mint hogy megalapították „A Nemi Betegségek Leküzdésének Ausztriai Társaságá”-t. Fején találtam tehát a szöveget, mert ahogy megpillantottam az óvatos jeligét, melyet e harci közösség választott, egyből valami olyasmi ugrott be, mint hogy A Nyilvános Buzgólkodás, hogy Leplezzük a Titkot, kétségeim pedig már csupán azt illetően voltak, hogy mégis nem inkább az Agyi Nívótlanság Bizonyítására Lelt Alkalmak Tradíciójáról van-e szó. Amint azonban megtudtam, hogy az egyesület anketot szándékszik rendezni, eredeti elképzelésem tovatűnt, s már csak egyetlen dolog járt a fejemben: Ausztria Nevezetes Büszkesége a Lótás-futás Állandóságára Tekintettel. S nézzenek oda, ez az olvasat szintűgy közelebb vitt a felirat valódi értelméhez.

Egy olyan egyesületről beszélünk tehát, amelynek tagjai szabályzatilag kötelezték magukat a nemi betegségek megakadályozására. Ezen egyesület törekvéseivel annál inkább rokonszenveztem, minthogy az újságcikkekből, melyeket vezetőségük propaganda-célokból publikált, meggyőződhettem arról, hogy ők maguk is a nemi betegségek kiirtásához vezető, egyetlen helyes úton járnak. Az egyesület vezetősége ugyanis abból indult ki, hogy önmegtartóztatással és életvitelünk makulátlanságával bizonyosan véget lehetne vetni e kóroknak, aminél számomra semmi sem tűnt logikusabbnak és cáfolhatatlanabbnak. Elvégre tudományos kísérletek

¹ Ö. G. Z. B. D. G. In: Karl Kraus: Die chinesische Mauer, 158–168.

² Dániel próféta volt az, aki megfejtette a feliratot, mely Belszár király lakomája során jelent meg a falon. Vö. Dán. 5,1–28. (A bibliai idézetek a következőkben Károli Gáspár fordításában szerepelnek.)

³ Vö. Dán. 5,27.

bizonyítják, hogy a szifilisz kiváltó oka a nemi érintkezésben keresendő. Csakis a prűdéria és az álszemérem tarthatták volna vissza az egylet vezetőségét attól, hogy megosszák a világgal a fertőzés egyetlen biztos ellenszerét! Persze bármennyire is méltányoljuk azt az érzületet, mely életre hívta ezt az akciót, nem feledkezhetünk meg az útjában álló nehézségekről, és be kellett látnunk, hogy sajnálatos módon a világ egyelőre még nem áll készen az efféle igazságokra. Hiszen az emberek vannak olyan képmutatók, hogy egy egyletbe, mely az önmegtartóztatás hasznához hasonló értékes ismereteket terjeszt, csak pártoló, nem pedig rendes tagként lépjenek be. Az első pillanattól fogva attól rettegettem, hogy egyletünk eszményi célkitűzései zátonyra futnak a közönség ellenállásán.

Ám az A. N. B. L. A. T. nem hagyta, hogy kedvét szegjék, s épp azért, hogy a lehető legszélesebb körben terjeszthesse a biztos módszer igéjét, az ankét megrendezése mellett döntött, ahol az erkölcs legderekasabb és szakmailag legfelkészültebb képviselői fogják meggyőzni a nagyközönséget arról, hogy fűjjanak visszavonulót a nemi betegségekkel szembeni harcban, mondván, a nemi betegségek önkéntes meghátrálására aligha lehet számítani. A tudománytól, ami pillanatnyilag visszautasítja, hogy olyan ellenféllel szemben álljon ki, amely hatalmát az erkölcstelenség alapjaira építi, még ennyi segítséget sem várhatunk. A kikézbcsített meghívólevélből megtudtam – és elégtétellel nyugtáztam –, hogy az egylet már előzőleg lemondott arról, hogy tagként üdvözöljön soraiban, arra viszont annál nagyobb hangsúlyt fektetett, hogy szakértőként hallgasson meg a kérdésben. Mindkettő hízelgett a hiúságomnak, ugyanakkor azt is tudtam, hogy mindenekelőtt az író látják bennem, aki azzal szerzett múlhatatlan érdemet, hogy abban a korban, mely noha tenyészni hagyta a nemi betegségeket, néven nevezni őket mégsem mertte, elsőként mondta ki a „szifilisz” szót. Ez ugyanis mostanáig olyan betegségnek számított, mely esetében a diszkrécio becsületbeli, sőt mi több, fő-fődolog volt, az újságok pedig úgy hallgattak róla, mintha csak holmi részvénycsalásról lenne szó, vagy olyan tiszteletteljesen tértek ki előle, mintha az, hogy valaki elkapja a valóban titokzatos kórságot, fölrne a kegyelmi cím megszerzésével. Ha tehát eddig a szifiliszat agyonhallgatták, most úgy tűnt, az „átbeszélés” szómágiájával akarják számúzni. Ha valaki eddig titokban vétkezett, az most hirtelen a nyilvánosság verőfényében akart önmérsékletet tanúsítani. A módszerek közül, melyeknek az egész nyavalya kipusztításához kellett volna vezetniük, az új összehasonlíthatatlanul radikálisabb volt. Hiszen ha befolyik a tetőn az eső, kétségkívül előbb szűnik meg a baj, ha a beázás eltussolása helyett magát a házat romboljuk le. És ha a biztonság kedvéért hagyjuk, hogy a ház lakói is kihaljanak, a fatális következmények meglehetősen biztonsággal kiküszöbölhetők. Mármost a szándék, hogy a bujakórt nem például a kór leküzdésével, hanem a bujaság elleni védőrendszabályokkal

intézzék el, önmagában még nem riasztott volna vissza attól, hogy részt vegyek az anketon, melynek tervezetét, épp ellenkezőleg, már csak azért is szimpatikusnak találtam, mert az emberiség kihalása szükségszerűen maga után vonná az ostobaság kihalását is, s ez aztán idővel a nemi betegségek leküzdésére szervezett ankétokat is csírájukban fojtaná el. Ám azzal, ahogyan az A. N. B. L. A. T. a nézeteit terjesztette, már egyáltalán nem tudtam egyetérteni.

A meghívó borítékjának tapintatos felvezetése alapján az ember joggal várhatta volna, hogy az egyleti vezetőség megelégszik az önmegtartóztatás javaslatként megfogalmazott előterjesztésével, és nem csap reklámot az eleve is éppen eléggé elterjedt titokzatos betegségeknek, ráadásul az újságolvasó szeméremérzetét durván sértő módon. Az ember egyébként sem nézheti jó szemmel, mikor a szakorvosok zurnalisztikus vágyálmokat dédelgetnek, és mikor a luesz ellen azt a kenőkúrát alkalmazzák, amely már önmagában összeütközésbe kerül az orvosok titoktartási kötelezettségével. Mindenesetre egy cikkben, melyet az anket indítványozója figyelmeztetésképp intézett az emberiséghez, arra figyeltem fel, hogy a fertőzések nevét, melyektől óva akarnak inteni, diszkrét hallgatás övezi, és ezek pusztán „a betegségek egy bizonyos csoportja”-ként kerülnek meghatározásra. Cserébe viszont a szerző felpanaszolta annak a társadalomnak a képmutatását, amely azt, nevetséges illendőségi szabályokra hivatkozva, még valódi nevén sem meri nevezni. Vagyis a képmutatás ezek szerint egy még veszélyesebb fertőző betegség, mely elől az orvosok sem menekülnek, a szerző viszont nem átallotta nevén nevezni, sőt azt is megtudtuk, hogy az ízületi gyulladás, a hashártyagyulladás és a gyermekágyi láz egy másik fertőző betegség szövődményei, ám még ennek is be kellett annyival érnie, hogy úgy hivatkozzanak rá, mint „a minket ehelyütt érdeklő egyik betegség”-re. Sajnálatos módon üdvös tartózkodását a minket ehelyütt érdeklő betegségek másika esetében már nem őrizte meg a szerző. Mivelhogy ugyanis szükségesnek tartja, hogy e dolgokat illetően felhagyjunk a prudériával, arra ragadtatta magát, szerencsére csak egészen a cikk végén, hogy elárulja nekünk a „szifilisz” szót.

Ez az indiszkréción olyannyira bántott, hogy képtelen voltam rávenni magam, hogy szakértelmemet az A. N. B. L. A. T. rendelkezésére bocsátsam. Ráadásul az anket lefolyása túlságosan is beigazolni látszott gyanakvásomat. Egy udvari színész határozottan állította, hogy egyik kolleginájának dekoltázsára, hál' istennek, immúnis, azaz védett a szépség ellen, még akkor is, ha azt nem védi semmi; megörültem neki, hogy az absztinencia-propaganda legalább színházi körökben némi megértésre talál, és abban találtam reményt, hogy egyszer még a papságot is meg lehet majd nyerni az önmegtartóztatásnak, feltéve persze, ha egy komédiás úgy

döntene, hogy papot taníthat.⁴ Egyéb örvendetes dolgokkal azonban nemigen szolgáltak a gyűlések, és időnként az ember még a titokzatos kezdőbetűk értelmét illetően is újra elbizonytalanodott. Néha úgy hangzott, mint Alakoskodó Nagy Beszéd a Lelkiismeret Altatását Támogatandó. Az önmegtartóztatással mintha a kártalanítás eszközét adták volna úgymond a kezünkbe, az ujj a falon saját szégyenét körmölte, s a szomorú rövidítés, mellyel az A. N. B. L. A. T. diadalmaskodni látszott, eszünkbe idézheti a tanulságos figyelmeztetést: A Néhai Babonák Lassan Aláássák Társadalmunkat... Ezt követően viszont sorra került annak a szerelemnek a témája, amikor a közvélekedés szerint az egyik fél mindig a szükségnek engedelmessé válik, s csak a másik a saját szükségleteinek – nevezetesen a prostitúció. Az ember minden percben attól tartott, hogy a híres Blitzmajor – akinek szokása a német erkölcs-kongresszusokon a prostitúció eltörlésének céljából azt követelni, hogy a prostituáltak rosszabb fizetést kapjanak, tehát egy olyan reformot, mely által ugyan a szükség csak nőne, de legalább az egyéni szükségleteket olcsóbban lehetne kielégíteni – deus ex machina fog megjelenni. A „Szexuális Felvilágosítás” témájában én magam tartottam volna előadást. Végül inkább lemondtam a dolgot az egyleti vezetőségénél, már csak azért is, mert attól kellett tartanom, hogy e kérdés tárgyalásával megrökönyödést fogok okozni. Semmi sem áll tőlem távolabb, írtam, mint a kérdés életbevágó fontosságának lebecsülése. A felvilágosodás híve vagyok; de amit erről szükségesnek láttam elmondani, már épp elégszer elmondtam, s csak azt tudnám ismételni, mily sürgetően fontosnak tartom, hogy a gyermekek végre bevezessék szüleiket a nemi élet titkaiba. Mert sötétek és kuszák az oda vezető ösvények, s mily gyakran megbotlik egy felnőtt. Mindenesetre kételkedtem benne, hogy írásomat végül felolvassák az ankéton. Nem lenne igaza annak, aki azt egy cinikus életfelfogás megnyilvánulásának hinné. Hisz tudom, a jövő engem igazol majd. Feltéve persze, ha az emberiségnek – amennyiben továbbra is kitart a szüzességi propaganda mellett – egyáltalán van jövője. Arra már ma is naponta láthatunk példákat, hová vezet a felnőttek tapasztalatlansága. Ha például az ankét tagjai hagyták volna, hogy gyermekeik idejében felvilágosítsák őket arról, mily eleven is az emberekben a nemi ösztön, soha eszükbe sem jutott volna, hogy ankétot hirdessenek. Mert bár az önmegtartóztatás Busch⁵ szerint nem más, mint az olyan dolgokból származó öröm, melyek nem lehetnek a mieink, Max és Móric⁶ ismerik a módját, hogyan segítsenek magukon, és szinte el sem hinnénk, úgy általában mily élvhajász a világ. Inkább megfertőződik mindenféle nemi betegséggel, semhogy azok kiváltó

⁴ Johann Wolfgang Goethe: Faust (Jékely Zoltán és Kálnoky László fordítása alapján).

⁵ Wilhelm Busch (1832–1908) német grafikus, író, karikaturista.

⁶ Busch leghíresebb művének főszereplői. Komisz gyerekek, akik kegyetlen tréfákat eszelnek ki a falubeli polgárok kárára; végül csínyek miatt brutálisan meggyilkolják őket.

okáról lemondjon, hisz előbbiekből még mindig egyszerűbb kikúrálni, mint abból a hajlamból, mellyel akaratlanul is elkapja azokat. Hogy az agylágyulás összefügg a szifilisszel, az ettől függetlenül is kiderül azoknak az ankétoknak a jegyzőkönyveiből, melyek a veszély elhárítására az élvezetektől való tartózkodást javallják. A világ azonban épp oly kevésbé hagyja, hogy erkölcskongresszusokkal ijesszenek rá, mint orvosi gyűlésekkel, melyek utólag maguk is erkölcskongresszusnak bizonyulnak. Kibetűzi, hogy A. N. B. L. A. T., és azt reméli, végre elárulják neki A Nemi Benyomásszerzés Lokális Apopóit és Technikáját. Ezek azok a dolgok ugyanis, melyekhez a paragrafus-sövények és az erkölcs töviskerítései folyvást elzárják az útját. Ha a venerikus bántalmaktól való félelem miatt most még Vénusz látványáról is le kellene mondania – mélabússá lenne a világ. Azt azonban mégsem akarja, hogy a bánat a gyönyör fölé kerekedjen, s ez aztán ne kövesse amazt. Szívesebben teszi kockára a szerelmet, semhogy a kétségbeesés vesztes sorsjegyét húzza ki. Annál nagyobb baj úgysem történhet vele, mint hogy a luesszel való foglalatosság nyomán néhány törtető professzor gutaütést kap, s így udvari tanácsossá való kinevezésük útjából az utolsó akadály is elgördül; megadja magát a természet törvényeinek, még ha azok egyelőre továbbra is készségesebben eszközölnék ki címeiket a nemi betegségek ellen küzdőknek, mint címeznek eszközöket amazok leküzdésére. Lehet, hogy a specialisták egyszer még értékes szolgálatot tesznek nekünk rendelési idejükön belül. Ám amikor önmegtartóztatást rendelnek el egy ankéton, akkor ily módon nagyobb öröm lesz a mennyben egy nem megtért bűnösön, hogynem száz igaz emberen, a ki karriert csinál.⁷

⁷ Vö. Lk. 15,7.

Vándorénekesek¹

1907. május

Az új Ausztria születésnapján²

A haladás lábszaga, ami mostanra betöltötte e város egész szociális atmoszféráját, attól még nem érződik kevésbé fullasztónak, hogy a Bécsi Férfidálárda most Amerikában szavaz a hangjával.³ A kulturálatlanság férfiéneket ordítózássá változtató fejlődését szemléletes útibeszámolók teszik átélhetővé. Minél nagyobb a lárma és minél rosszabb a levegő, annál világosabbá válik az a felismerés, hogy a korunkat meghatározó frázis jogáért vívott harcban sör folyik.

Egyre megy, hogy megéneklük-e a hajnalpírt vagy rábömbölnek. A képzeletnek nem kell csatlakoznia a demokratikus eszme diadalmenetéhez; meglepszik a büfé lerohanásával, amire a Bécsi Férfidálárda Genováig minden állomáson vállalkozott, illetve a konzervatív hajószakácsok kapitulációjával. Nem kell tovább találgatnunk a választási reform esztétikai potenciáljait illetően: hetek óta sörhasak töltik ki a láthatárt. Hetek óta olyasmit élünk át, amit eddig még soha senki: a gusztustalanság diadalát. Mert amíg a Bécsi Férfidálárda még csak Wachauba rándult ki, a hazai sajtónak más események figyelemmel kísérésére is volt módja. Most viszont kábultan állnak, s kapiskálni kezdik az összefüggést a világunkat átformáló két esemény, Amerika felfedezése és a könyvnyomtatás művészetének feltalálása közt. Amit jelenleg a bécsi sajtó művel, az nem más, mint annak a régóta esedékes elismerésnek Schneiderhan úrra⁴ való spontán átruházása, mely Kolumbuszt illeti meg, a bécsi lakosság pedig, mely úgyszólván percnyi pontossággal értesül a fedélzeti table d'hôte⁵ fejleményeiről, örül a lehetőségnek, hogy Johann Gutenberget illető örök hálóját a *Neue Freie Presse*⁶ helyszíni tudósítója előtt róhatja le.

De vajon nem támad-e a szárazföldi lakosoknak is hányingere, mikor a zsurnalisztikus lelkesedés toronymagas hullámokat ver? Vén tengeri medve létemre nem emlékszem ehhez fogható viharra. Lehet, hogy elfogult vagyok, hiszen – nyíltan bevallom – már pusztán attól rosszul leszek, ha ahelyett, hogy egy tengeri utazás során a nap huszonnégy órájában

¹ Fahrende Sänger. In: Karl Kraus: Die chinesische Mauer, 169–184.

² 1907-ben vezették be Ausztriában a férfiakra kiterjedő általános választójogot, a választások májusban zajlottak.

³ A Bécsi Férfidálárda 1907-ben amerikai turnéra ment, amiről a bécsi sajtó folyamatosan tudósított.

⁴ Franz Schneiderhan (1863–1938) osztrák kultúrfunkcionárius és nagyiparos, a Bécsi Férfidálárda vezetője 1899 és 1907 között.

⁵ közös étkezés, fix menüvel

⁶ A *Neue Freie Presse* (1864–1939) volt a századforduló Bécsének egyik, ha nem a legfontosabb, alapvetően liberális világnézetű újságja. Szavának politikai, gazdasági, szociális és művészeti kérdésekben is döntő súlya volt, ami ideális célponttá tette Kraus szatírái számára.

„löncsölne”, a Bécsi Férfidalárda itthon marad és tisztességesen belakik marhahússal, vagy ha éppenséggel Potsdamba utazik, hogy a német császár elragadtatva csapkodhassa a térdét. A világon semmit sem találok ellenszenvesebbnek a szakállas, szemüveges és pocakos férfiénekesek rekrutájánál, egy sereg számtanácsosnál és gyárosnál, akik hirtelen összeverődnek, hogy köszöntsék az Esthajnalcsillagot, dicsőítsék a Teremtőt, vagy hogy azt bizonygassák, csak aki maga is ismeri e kint, tudhatja, mit is kell elszenvednie az uraknak, akik egész belsőjükkel epednek egy tál gulyás után. De lehet, hogy elfogult vagyok. Annak azonban, aki a Genova és New York között lezajló animális események képei, valamint az olyan tudósítások láttán is képes nyugodt maradni, amelyek a bécsi kulturátlanság e zászlóvivőinek egyetlen böffentését sem hallgatják el, kétségkívül olyan erős a gyomra, mint az „Oceana”⁷ hajókötelei! A bécsi sajtó úgy csinál, mintha ez a néhány vakmerő tarokkjátékos fedezné fel Amerikát. Hovatovább úgy tűnik, mintha most nyílna először lehetőségük arra, hogy az olvasók szeme elé tárják, miképp elégíti ki az ember az éhségét és egyéb szükségleteit egy hajó fedélzetén vagy hogyan vetkőzik le egy kajütben. Hogy a párizsi nők néha ágyba bújnak, azt kinematografikus feldolgozásokból már nagyjából tudjuk. Ám annak érzékletes ábrázolása, milyen is az, mikor a Bécsi Férfidalárda egyik tagja nem találja a hőzentrógerét – ez a *Neue Freie Presse*re várt. Az ember egyik érzékszervének sem akar hinni. A semmiségeken kérődző zszurnalisztika fertelmein edződött bécsi képzelőerő sem akarja elhinni, hogy egy lapban, amelyet Amerika első felfedezése óta világlapként tartanak számon, helyet kaphat az alábbi kép: „Hiány csakis az italokban mutatkozik. »Csapolt világos Dreher« szerepel az itallapon, derék énekeseink torca pedig porzik a szárazságtól... »Ide vele, ide vele!« – zengi egyként az asztaltársaság. »Kiszolgálás kizárólag ezen az oldalon« – hárít az ellenséges steward. »Akkor nekem adjon! Két pohárral kértem.« – »Felmutatta már a jegyét?« – »Hát hogyne, én voltam az első.« ... »Szívesen meggyorsítanánk a kiszolgálást« – szabadkozik egy pincér –, »de harmincöten állunk a hordó körül, és egyikünknek sem jön belőle semmi.« – »Az meg hogy lehetséges?« – »Eltört a szénsavasító berendezés csöve, így most várunk.« – »Na még mit nem! Szénsav a csapolásnál« – buzdul fel a téma egy szakértője –, »hogy a jó kis schwechatit elrontsa itt nekünk? Igya csak meg maga – én inkább leszokom a sörről! Hát ezért megyünk mi Amerikába?...«” Íme: table d’hôte-diskurzus, bécsi módra; a stewardok meg – akik egyébként nincsenek hozzászokva, hogy saját társadalmi rangjuk alatt állókat szolgáljanak ki – gondoljanak, amit akarnak. De már halljuk is a *Neue Freie Presse* munkatársa által kihallgatott kajütbeszélgetéseket. Elsőként két énekes tanácskozását, „ki aludjon a felső ágyban”. Szó

⁷ A Férfidalárda a HAPAG SS *Oceana* nevű hajóján utazott.

szerint idézem: „»Felvonó kell hozzá, hogy egyáltalán följusson az ember.« – »Kérem, ne egyék-igyék túl sokat, ha kint vagyunk a tengeren« – emlékeztet az alulsó –, »csak a tengeribetegség miatt.« – »Legalább látom az órát« – konstatálja elégedetten a fölső –, »a lámpa meg itt van az orrom előtt.«” Ezt szárazföldi olvasók százezreinek kell feltétlenül hallania. Az ember banalitással fekszik. És, ó borzalom, közönségességgel kel. A szomszédok fürdőt követelnek az illetékes stewardtól. »Jelenleg foglalt.« – »Meddig fog tartani?« – »Egy fél órát.« ... »No jó, de mikor kerülünk mi sorra?« – »Előreláthatóan délután két órakor« – közli a fürdőigazgató –, »további tizenheten jelentkeztek be.« – »Miért nem ezzel kezdte?« – kérdezi kórusban a két tenor. »Mivel legkorábban este tudnak feliratkozni.« ... »*Múlt héten amúgy is vagy háromszor fürödtem, csak hát valahogy már csorog rajtam az izzadtság*«, magyarázza az alulsó, majd készülődni kezd a mosakodáshoz. »*Hová lett a mosdókesztyűm?*« – »Aztán nem az egész vizet elhasználni!« figyelmeztet a fölülső. – »Marad még magának is, úgy fél liter; *hová tetszett tüntetni a hószentrógeremet már megint?*«” ... Minő homéroszi tárgyiasság! És miként elevenednek meg előttünk, néhány találó vonásnak köszönhetően, azok az egyének, akik máskülönben elmerülnének a világtörténelem örvényeiben! Az úti társaság deprimált hangulatban van. Az időjárás! „Esik” – mondja ilyenkor otthon a szellemes bécsi. De egy tengeri utazáson! „Az embernek semmihez sincs kedve. *Sokan Ackerl úr példáját követik*, reggeli után kifekszenek a fedélzeti heverőkre, s tovább alszanak.” Jól jegyezzük meg az Ackerl nevet. Vagy milyen érzékletes, mikor azt olvassuk: „*Amott Dworaczek úr kigyózik* egyik csoporttól a másikig, azt bejelentendő, hogy a délutáni próba délelőtt tizenegy órára lett áttéve, mivelhogy este a kapitány ad vacsorát”. Aztán a felháborodás, mely azzal a rémhírrrel terjed, hogy az étkezéshez frakkba kell bújni. Mivel e felháborodás *minden* érintetten egyként lesz úrrá, ezúttal elmarad a névsorolvasás. „Micsoda, hogy elővegyem a frakkom? – akko’ inkább le se megyek, hogy pakolom vissza?” – „Ez a *gondolat*” – mondja a *Neue Freie Presse* újságírója – „az összes lehetséges variációban elhangzik, s néhányan rémülten riadnak fel szenderegésükből: »Mi? Frakk?«” Mindazonáltal a bécsi énekesek szellemi tevékenységét még az efféle kihívások sem képesek elterelni a leglényegesebb dologról: az evésről. Arra a hajóra azonban, mely tizenegyezer kiló marhahúst szállít, nyugodt szívvel rábízhatják magukat... És hogy azt ne higgyük, hogy egy férfidalárda tagjait az emésztésükön kívül csakis a tarokkozás, a műveltebbjét meg mondjuk a képeslapírás köti le, tudósítónk biztosít minket afelől, hogy a delfinek is érdeklik őket, amik azonban a maguk részéről a legkisebb érdeklődést sem mutatják a kórusdalok iránt. Szerfelett plasztikus a következő kép: „A »Delfinek!«-felkiáltás vészjelként hat. – »Hol? Hol?« – »Itt, ott, ahá, itt is egy, ó, több is!« – »Énekeljünk valamit, hátha közelebb jönnek!«” Az meg sem fordul a fejükben, hogy azokban az időkben, mikor dalárdák népesítik

be a tengereket, és Arión⁸ mézédés dallamai helyett sramlizene és lumpkvartett hívogat, a delfinektől bármiféle kapcsolat gondolata távol áll, nemhogy a közeledése...

Ahol férfiak és nők gyűlnek össze egy fedélzeten, ott természetesen egy intelligens tudósító nem szalaszthatja el, hogy az étvágy mellett a gyöngédebb érzelmekről is említést tegyen, gáláns játékokat teremtsen és füleljen, mikor a Schneiderhan dűrög.⁹ Egyik pillanatról a másikra kialakul az az erotikus hangulat, melyet a költő oly páratlanul örökített meg a dalban: „Asszon, asszon, ily rideg ne légy már! – Az vagy? várj csak, rossz vagy, várj! – Hisz’, mézescsuprom, ki nem érti? – Asszonnépnek kell a férfi!” „Menjék má’, rosszfiú!” – feleli a női hangok kórusa. És miután megtudtuk, hogy Genovában a magától értetődő tizenegyezer kiló marhahúson felül épp ennyi ürü-, borjú-, bárány-, disznó-, stb., stb.-féleséggel töltötték fel a készleteket, igazán frappánsnak hat, mikor a *Neue Freie Presse* munkatársa az alábbi képnek veselkedik neki: „A hölgyek kedvteléseinek kategorizálása már nem ilyen könnyű. Csak egy élvezetnek hódol szinte kivétel nélkül mindegyik. Elomolva a fedélzeti szelonokon, saját lábacskaikkal kokettálnak, melyek kecsessége még a legszemérmetesebb basszusok figyelmét sem kerülheti el. Mellesleg a szép és a hasznos itt kéz a kézben jár. Egy könyv, egy kézimunka – habár mily ritkán – tökéletessé teszi a *testhelyzet báját*. A szemeket jobbra a természet csodáin *legeltetik*. A naplementénél soha nem hiányozhatnak – (nyolc név) és más asszonyok, stációit F. (név) asszony skicceli fel, míg H. (név) kisasszony benyomásait naplójának lapjaira bízza. *A semmihez sem fogható jelenet láttán még Schneck asszony is leteszi hímzését*, aki az úti társaság legkiválóbb tagjainak autogramján dolgozik, *sőt* még a sosem tétlenkedő S. (név) asszony is ölébe ereszti kötőtűit.” A látványtól kábultan a Nap csak lassan bukott a tengerbe. És amikor ezt követően a *Die Zeit*¹⁰ tudósítója, aki arra panaszkodik, hogy a hajón túl sokszor kell fürödni, és amint a steward reggelente felébreszti, máris „*kellemetlenül tisztának*” érzi magát; tehát mikor Bendiener úr¹¹ holmi vásott kölyökként diszkréten a szemek titkos nyelvéről és néma kézszerítésekéről számol be, s ezzel egyidőben kacéran nyugtatgatja a távolból „saját házának őrzőjét”, akkor egyre szentivánéji-álomszerűbb hangulatba kerülünk, amit valamelyest elrontani csakis a Jensen & Schwidernoch név említésével lehet – ez a cég adja ki az útinaplót. De mit számít ez most, mikor tapintatlanul közel járunk már Tarifa partjaihoz... És az „árbocteteji ör” monoton, ám a maga módján mégis jelentőségteljes hangja messze száll a csendben, „lent pedig biztonságban alszik száz meg száz ember, szépről és jóról álmódva” –

⁸ Arión (i.e. VII–VI. sz.) leszboszi költő, akit tengerészek vetettek vízbe, dalát hallva azonban delfinek siettek a segítségére.

⁹ Szóvicc a Schneiderhan névvel, melynek vége hangalakjában megegyezik a Hahn, azaz kakas szóval.

¹⁰ A *Die Zeit* bécsi napilap volt, ami 1902-től 1919-ig jelent meg.

¹¹ Oscar Bendiener (1870–1940) osztrák író, újságíró.

meg hazájukról és az újságokról, amelyekben egytől egyig ott találják majd nyomtatásban a nevüket.

Hogy egy efféle hajóúton „humorért sem kell a szomszédba menni”, magától értetődik. A *Neues Wiener Tagblatt*¹² munkatársa egészen eredeti jelenet tanúja lehetett. Egy érett korú főszerkesztő „vizsgát tart az útikönyv anyagából. Hajlíthatatlan szigorral felelteti a vizsgázókat: »Milyen az Egyesült Államok éghajlata?« Természetesen nem érkezik kielégítő válasz. Mert az helyesen így hangzik: »Az éghajlat a legkevésbé sem.« Az útikönyv vonatkozó mondata ugyanis a valóságban így szól: »Az Egyesült Államok keleti partvidékén, ellentétben a közhiedellel, az éghajlat a legkevésbé sem óceáni...« Második kérdés: »Milyenek az amerikaiak?« Válasz: »Az amerikaiak büszkék« ... »országukra és kulturális fejlettségükre«, áll természetesen a folytatás a könyvben. Az ilyen és ehhez hasonló kérdések nyomán hatalmas derűség támad.” Hát, hogy is ne támadna? Habár mi ez az egyesületi pénztárnok feleségének jókedvéhez képest, aki „egyre-másra ilyesfélét kiált: »A mai lapot, legyen szíves!« vagy: »Elnézést, merre találok a Franziskanerplatzot?«” Természetesen a humorizálás messze legkedveltebb motívuma továbbra is a tengeribetegség, a maga minden előjelével, kitorésével és lefolyásával, amit azonban a hajón tartózkodó esztéták a „tragikomikum” kategóriájába sorolnak. „Szerencsés” – írja gúnyosan körülírva a dolgot a *Neue Freie Presse* nagy ironikusa –, „aki jó kapcsolatot ápol erős gyomrával és acélidegeivel, máskülönben minden a frakkon köt ki, aminek veszélyét éppenséggel nem csökkenti a remoulade-os langusztja, az *ingyen sör* és a pezsgőbor”. Ugyanakkor sajnos azt is jeleznie kell, hogy néhány útitársa „már korábban, szép csendben kapcsolatba lépett az ismert tengeri szenttel”. A demokratikus sajtóorgánum mindenre kész munkatársa pedig egyenesen „Szent Ulrikhoz intézett fohászokról” beszél. Viszont ismét csak a *Neue Freie Presse* bizonyul a jobban értesült lapnak. Ahol mások pusztán benyomásaikat ecsetelik, ott ők statisztikát hoznak. És minden bizonnyal ez az első alkalom, hogy azok az urak és hölgyek, akik egy tengeri út során kénytelenek voltak kiadni gyomruk tartalmát, „többek között” *neveztetnek meg* egy újságban, akárha egy illusztris személyiségek számára fenntartott listán; igaz, a „többek között” mindig is annak a jele volt, hogy az ember száján egyszerre túl sok minden akar kijönni; mégis, ezt az összefüggést az utókorra testálni mintha sok lenne a jóból. Mert legyen bármennyivel is produktívabb szerepe az egyénnek ebben az esetben annál, mint mikor egyszerűen jelen van a Nap lemenetelénél, az azért mégiscsak elkeserítő gondolat, hogy még gyermekeink és gyermekeink gyermekei is kortársaink efféle érdemeiről mesélnek majd. A *Neue Freie Presse* azonban nem törődik ilyesmivel; számára az egész élet egyetlen

¹² A *Neues Wiener Tagblatt* egy 1867 és 1945 között megjelenő bécsi napilap volt.

nagy Concordia-bál,¹³ egy toalett-tudósítójuk pedig már fel is jegyzi, hogy: „A hölgyek egynémelyikének természetes fehérsége csak annál vonzóbb, hiszen biztosak lehetünk benne, hogy valódi.” Ezek után szó szerint ekképp, pioníroknak kijáró malasztal a hangjában számol be: „*Sild úr az első tengeribeteg*, már az utazás első napjaiban az lett, és azóta is szenved tőle.” S ezután egy sor öklendező notabilitás, rókázó kereskedelmi tanácsos és okádó udvari szállító következik: az „enyhébb tüneteket produkáló sorstársak” leltára. „Az ember előkelőbb, kifinomultabb lesz a nyílt tengeren”, véli egy másik újságíró, „efelől semmi kétség. Mélyebben látunk itt bele a lét titkaiba.” Vagyis a férfiakat és a nőket magánéletük azon utolsó zugába is követik, ahová – egymástól szigorúan elszeparálva – menekülni kényszerülnek. Tévéssze csak el valaki az ajtót, és a *Neue Freie Presse* tudósítója biztosan nem szalasztja el, hogy a „kedélyes quiproquo”-nak¹⁴ önálló kábeltávíratot szenteljen... Még egy világlap-olvasót is fojtogatni kezdi az undor, és neki is ki kell mennie oda, ahol az újságíró az interjút folytatja. Miután azonban a tenger végül lecsendesedett a nyomdafestékkal való arcátlan visszaélések után, az énekesek és a zughírlapírók ismét fesztelenebb játékok felé fordulnak, majd a tudósítói negédedesség és a művészi szintű humor az agylágyulás szimfóniájává olvad össze, melyből természetesen nem hiányozhatnak a *Víg özvegy*-reminiszcenciák¹⁵ sem – egyébként az egyik „körülrajongott” utast emlegetik így szellemesen. Hamis hang nem zavarhatja többé a mihasznák életörömét ott, ahová egyszer a *Neue Freie Presse* munkatársai is betették a lábukat; de szép is az utazás, ha duzzadnak a vitorlák és a hasak, a bélszelek kedvezőek, és egy nyitott szájjal alvó ügyvéd, akit ebben az „ellenállhatatlan” testhelyzetben persze le is fotografálnak, felhőtlen derűtséget kelt. Egyáltalában is, a fényképezőgépben rejlő „rajtaütésszerű” örömök – határtalanok. „Gépek vesznek körül minket és gépekkel bonyolítjuk üzleteinket, de még a hölgyek is”, avat be minket a *Neue Freie Presse* gáláns riportere, „gépekkel érik el maximális szépségüket.” És jaj annak az úrnak, teszi még hozzá cinkosan, „aki azt hiszi, végre senki sem látja, s megvakarja magát ott, ahol épp különösen viszket neki!” Tudniillik a férfidalárdák tagjai, ha nem látja őket senki, megállás nélkül vakaródnak, és ha egy társuk mégis meglátná őket, az ügyis viccesnek találná a dolgot. Vagyis ne gondoljunk semmi rosszra, mikor a tudósító azt mondja, az úti társaságban akadnak hölgyek, „akik kizárólag a *férfi-természetesség speciális momentumaira* várnak”, hogy aztán persze a gépekkel éri el a maximális gyönyört... De a

¹³ A Concordia-bál ma is Bécs egyik legnevesebb társasági eseménye. 1863 óta – rövidebb megszakításoktól eltekintve – minden évben megrendezi a Presseclub Concordia, melyet a független újságírás támogatására hoztak létre 1859-ben.

¹⁴ tévedés, felcserélés

¹⁵ *A víg özvegy* Lehár Ferenc (1870–1948) 1905-ben bemutatott operettje. Kraus gyakran és nagy beleéléssel köszörüli ezen az operetten a nyelvét.

vakaródzásból származó humor, az izzadt zoknik és eltűnt mosdókesztyűk komikuma, sőt még egy tönkrement hölgyfrizurán vagy a kabinbéli frakkhúzás kényelmetlenségein való gúnyolódás sem érhet az emberi gyengeség ama mélységesen szatirikus fölfogásának nyomába, mely a tengeribetegség fölötti felszabadító nevetésben nyilvánul meg! Az egyesületi testvériség éneklő feleinek valódi felségterülete az altesti humor, és az is marad.

A mindennapi kenyér elfogyasztásának és kiadásának öröme mellett egy gőzösön az ájtatosság sem hiányozhat, amely ezért hálát ad, és a vasárnapi szentbeszéd alatt, melyre az egész társaság – „felekezetre való tekintet nélkül” – hivatalos, érzelmes hangulat keríti hatalmába az ott egybegyűlt smokkokat. A levegő azonban attól még nem lesz jobb, ha a „békesség” szele ilyen lelkekben fújdogál. Sőt, mikor a bécsi sajtó képviselői előtt egyszerre kozmikus összefüggések sejlenek fel, és recenzenseik úgy dicsőítik istent, mintha az legalábbis a kórusvezető lenne, pedig vele ellentétben róla nem tudják, hol lakik, akkor az ember már visszasírja a humor szélrekedéseit. „Egy próba Kremsernél¹⁶ akadémiai előadással ér fel, melynek épületessége kevésbé egy dal bebifláztatásában, mintsem az előadasmód művészetében áll.” Akárcsak az újságírói német efféle próbálkozásainak esetében, melyek nem annyira a reklám szempontjából tanulságosak, mint inkább az önkifejezés művészetét tekintve jövedelmezők. És isten? És mi van a világmindenséggel? Szent isten, majdnem megfélekedtünk róla: „Körös-körül, ameddig onnan főnről, a mindenség középpontjából a szem ellát, egyetlen emberkéz alkotta dolog, egy hajó, mely a hullámzó, zabolátlan elemek hátán hánykodik, egyetlen apró, szilárd pont – ennyi választ el száz meg száz életet az óceán felderítetlen mélységeitől!” Kész szerencse, hogy az étlapot már nagyon is felderítették, és szinte teljes biztonsággal lehet a bécsiek tudomására hozni, hogy aznap fogoly lesz... A zszurnalisztikában utazó evőtársakat az esetleges csalódásokért a nagy asztali élet kárpótolja. Madeirán ugyanis, ahol himlőjárvány dúlt, nem köthettek ki. Az újságírás tantaluszi kínjai: „Az egész csupán *karnyújtásnyira* volt, de a parti *bárcák* nem jöhettek közel hozzánk”...

Mint hogy kegyeletteljes útleírásomat jómagam is a Bécsben hátramaradt olvasók szemszögéből vetem papírra, a bécsiek Amerikában való partotéréséről és ottani magaviseletéről szóló hírek egyelőre még váratnak magukra. Gigantikus dolgok állnak még előttünk. Az ízléstelen plaszticitás, amellyel a smokkság e filiszteri kéjutazást kísérve annak minden kis bőfögését megörökítette, amerikai méreteket fog ölteni. A gyomor szentimentalizmusa a felhőkarcolók tetejéig ér majd, a honvágy motívuma pedig, amit már St. Pöltenben meglebegtettek, most egészen az indiánok sátraiba fog előre nyomulni. Ezek a marhahús-tudatúak azonban, akiknek

¹⁶ Eduard Kremser (1838–1914) osztrák zeneszerző és karmester, a Bécsi Férfidalárdában 1869 és 1910 között töltött be hivatalt.

egy hajóút hízóúrát jelent, úgynevezett látóköruket kitágítván, végső soron egy idegen kultúra benyomásaira fognak mutogatni, és szűknek érzik majd német zekéjük.¹⁷ Kedélyes bécsiek, kik élnek és élni hagynak, víg énekesek, kik vándorolnak és vándorolni hagynak!

... A sivár élvhajászat e diadalittas túlkapásai, melyek képesek volnának az embert az életöröm felett érzett örömtől is megfosztani, azokban a napokban zajlanak, amikor egy nem kevésbé hangadó férfikórus egy születőben lévő új Ausztriáról beszél. A legmélyebb belső meg nem győződéssel vallom meg hitem, miszerint a világ semmiféle választási reformja sem képes változtatni azon az ízlésen, amely néhány nyárspolgár megutaztatásából eseményt csinál! Jövünk a víz felszínén lebeg; Ausztria pedig egy férfidalárda. Innen, a szavazati joggal rendelkezők alpáriságából meríti erejét. És Ausztria politikai vezetése még annyi befolyással sem bír majd annak sorsa, mint egy hullaszállító a lélek halhatatlansága felett.

¹⁷ Vö. Heinrich Heine: 1849 októberében (Kálnoky László fordítása alapján).

A földrengés¹

1908. február

S mégsem volt több az egész, mint annak fojtott morajlású előjele, ami ezután következik. Még idén megnyílik a föld, tüntetőleg szállva szembe ama elbizakodott vélekedéssel, miszerint a bécsi a jég hátán is megél.² Vajon lehetne-e másképp? Az ostobaság olyan természeti csapás, mellyel holmi földrengések nem vehetik fel a versenyt. Belső feszültségeit előbb-utóbb külső katasztrófában kell levezetnie, mely alaposan eltorzítja majd bolygónk ábrázatát. Elvégre képtelenség, hogy a kultúrának valaha is lett volna olyan korszaka, amikor a faji és vallási alapokon megkülönböztetett emberiség ilyen egyöntetű lelkesedéssel tett volna hitet az ostobaság mellett! Talán a léghajó üzembe helyezéséig még haladékot kaptunk, s a szellem ezt követően gyorsan érezhetővé váló forgalmi zavarát szánták a vég kezdetének. Én azonban abba a gondolatba kapaszkodom, hogy még ebben az ünnepi évben, talán éppen akkor, mikor körmenet vonul végig a Ringstraßen, nagy dolgok fognak bekövetkezni.

Már a Férfidalárda farsangi estjének is komoly várakozásokkal néztem elébe, s némi vigaszt csak abban a gondolatban lelek, hogy a leleplezésekre, melyeket az ünnepség az elborzadt tekintetek elé tárt, a talaj legalább enyhe remegéssel válaszolt. A teremdekoráció ugyanis a New York-i szabadságszobrot ábrázolta, amint „»Ó, Te, Ausztriám!«³ felkiáltással üdvözli az érkező bécsieket”, mellette pedig a karmester Kremsert, amint „egy tolakodó indiánlányt ezekkel a szavakkal szerel le: »Itt aztán nem maradok, inkább irány haza«”. De ez még nem elég. Egyvalaki a tudósítás szerint „egy ízléses lobogót hordozott körbe, rajta egy pénzérme sikerült képével és a következő felirattal: »A csőd, az nagy pech, abraka, dabra, krach.«” És: „A Csillagos-sávós induló fülsiketítő dallamaira »Csábos Csillagsávós Taurusok« derűs csapata vonult el mellettünk”. Az est során, úgymond, „az amerikaiak nevetségessége a bécsi humor fénytörésében került bemutatásra”. Ezt olvasván az járt a fejemben: valami borzalmas fog történni. Az Alpok utolsó nyúlványain vagyunk elvégre, aminek bármikor eszébe juthat régi, vulkanikus köteleessége, épp úgy, amint jobb híján a rendőrség is előrukkol régi prügelpatentjével.⁴ Valamiféle morgás már hallatszott is a... Egy tavi korcsolyázás során „zöldségnek öltözött” házaspárt láttak: az asszony „sárgarépa”, férje pedig „fekete retek” volt. Nem sokkal később ismét jelentették: „Az egyik vidám kis csoportot egy nagyiparos családja

¹ Das Erdbeben. In: Karl Kraus: Die chinesische Mauer, 194–206.

² Utalás a *Der Weana geht net unter* (Jég hátán is megél a bécsi) című, 1870-es bécsi slágerre.

³ *O, du mein Österreich!* Franz von Suppé (1819–1895) osztrák operettszerző 1849-ben írt hazafias indulója.

⁴ Egy 1854-es császári rendelet értelmében a rendőrség önkényes módon, akár testi erőszakot alkalmazva is közbeavatkozhatott bármiféle számára nem tetsző történés esetén.

alkotta” – az apa „vakbélmetező”-nek, az anya „divatbacilus”-nak, lányuk pedig „mindegyre növekvő szénválság”-nak volt öltözve. A családi élet megindító képei, melyek a közlő katasztrófa fényében kétszer olyan megrázkéztatóak. A mit sem sejtő liberális és antiszemita lapok pedig egyazon nyugalommal tudósítottak az ilyen és ehhez hasonló ómenekről, a hírek terjedelme minden nap tíz és tizenöt hasáb között mozgott, és teljes egyetértés uralkodott abban, hogy Bécs Bécs marad, csak míg az egyik oldal leírásában a farsangi mulatság felvonulása dr. Koritschner úr vezényletével zajlott, az óbécsi jókedvhez pedig a Merores, Verständig és Kulka családok szolgáltatták a talpalávalót, addig a másik rendíthetetlenül kitarított amellet, hogy ennek érdeme Bösbauer városi tanácsost, illetve a Hadrawa házaspárt illeti meg. És ekkor, mintegy a semmiből, „a sok ezer hallgató szívében heves visszhangra talált egy, a bécsi életet oly’ pompásan leíró strófa”. Ekképp kezdődött:

Bécsi divat, bécsi módi,
Bécsi korhely, Burg-jódlí,
Bécsi virsli, bécsi lányok,
Búbtól talpig művirágok – –

„Ez az ígért vég tehát? A végítélet?”⁵ Vajon a korhelyek, virslik és lányok efféle összevisszája azt jelképezné, miként fekszenek majd egymás hegyén-hátán Bécs legnagyobb kincsei, mikor bekövetkezik az elkerülhetetlen?... Ellenőriztem a mágnestűt. És valóban, határozott kilengést mutatott – az agyakban. És alighogy e hír megjelent a *Deutsches Volksblatt*ban,⁶ menten rengeni kezdett a föld... Na, gondoltam, most legalább egy darabig csend lesz. Figyelmeztettek bennünket. Most a bécsiek is felfogják, hogy mégsem számíthatnak a föld türelmére, alázatot tanulnak és felkészülnek rá, hogy szükség esetén minden feltűnés nélkül éljenek meg a jég hátán... Egy mukkanás sem! De a java még hátra van. Az ostobaság kiront az utcára, annyi „megfigyelést” gyűjt be, amennyit csak bír, majd a szerkesztőségekbe szalad, hogy jelentse, meg van rémulve. Hogy ő is ott volt! Oszlopok dőlnek össze, ablaküvegek zörögnek, gyerekek jajveszékkelnek, anyák tévelyegnek, az apák pedig leveleket írnak a *Neue Freie Presse*nek. Hogy földrengés volt, az az értelem számára majdnem ugyanolyan világosan következik a „szeizmológus” szakvéleményéből, mint egy pikoló bizonykodásából, miszerint „nem csak megbotlott”, amiről egy billegő asztalú kávéházi vendég rögvest tudósít is. Egy úr az ilyen esetekben különösen veszélyeztetettnek számító Porzellangasséből egy álló héten keresztül,

⁵ William Shakespeare: Lear király (Vörösmarty Mihály fordítása).

⁶ A *Deutsches Volksblatt* német nemzeti, antiszemita napilap volt, mely 1889 és 1922 között jelent meg Bécsben.

napjában kétszer azt hangoztatja a lapokban, hogy a ház, amelyben lakik, „még normális időkben sem tartozik a legbiztosabb alapokra építettek közé”. Ezt egy régi előfizető azzal tetézi, hogy ő azonnal a telefonhoz sietett és a becses szerkesztőség számát kérte, mire a telefonos kisasszony mindössze annyit tudott válaszolni: „A *Pressével* kíván beszélni? Sajnos a földrengés miatt az összes vonal foglalt.” „Eleget hallottam”, zárja a beküldő e minden ízében jellegzetes levél sorait. Az összes vonal foglalt, az összes hasáb teleírva. Napról napra, ma, holnap, mindörökké. Amíg a világépítmény össze nem dől, és amikor már nem lehet írásban értekezni a *Neue Freie Presse* redakciójával. Akinek a levelét a szerkesztőségi világűr helyhiánya következtében már nem lehetett lehozni, annak annyival kell beérnie, hogy nyomtatásban láthatja egyszerű nevét a földrengés szemtanúiról naponta vezetett listák egyikén. Az emberre mind ez idáig csak a Concordia-bálon figyeltek fel; legfeljebb a zárpénz eltörléséért emelhette fel a hangját; a „Csendhez való jog” egyszeri képviselője volt, vagy éppenséggel csak nemdohányzó. A bejelentőlapot azonban már megszüntették, a telefondíjakat csökkentették és a himlőhelyek is elhalványultak. Minden nap a *Neue Freie Presse* kiadói közül sem halhat meg valaki. Annak, hogy valaki a nevét egy mellékhelyiség falára írja fel, bizonyára nem kell hogy különösebb oka legyen, ahhoz azonban már szükség van valamiféle apropóra, hogy az a *Neue Freie Presse*be is bekerüljön. S az gondoskodik is apropóról. Ha nem lennének események, kitalálnának néhányat pusztán azért, hogy előfizetőiknek megszerezzék azt az örömet, hogy jelen lehessenek azoknál. Ha nincs tűzvész, ők akkor is számba veszik kedveseiket.⁷ És az egész megint úgy fest, ahogy mindig is: mintha nem kisebb dologról volna szó, mint egy szerkesztő halála fölötti elégiáról, a másnap reggeli lapban az összes karbunkulus név szerint szerepel, aki – mély megrázkódtatással – részvétét nyilvánította a földrengésben. Igen, ha az elmebaj eddig nem is gondolt arra, hogy előmerészkedjen a magánéletéből, most alkalom nyílik számára, a banalitást előcsalogatják rejtekhelyéről, és diadalittasan zárkózunk fel az átlagemberek mögött. Senki úron úrrá lett a néven neveztetés utáni perzselő vágy lett. Ezrek veszik körül a szerkesztőséget, jelentkeznek a helyi rovat csodájára, azt kiáltozva: Én is! Én is!

Ezt a buzgóságot pedig szintiszta idealizmus fogadja. Akár azt is gyaníthatnánk, hogy a *Neue Freie Presse* geológusai valójában hirdetési ügynökök, és minden nagy nullának először egy ötöst kellett az asztalra tennie ahhoz, hogy nevét megörökítsék. Hiszen utólag hasonló magyarázat keringett a társkiadó halála fölötti részvétnyilvánítások esetében is. Ezt a verziót nem az teszi figyelemre méltóvá, hogy igaz, hanem az, hogy a *Neue Freie Presse* hátramaradottjaiból egyáltalán kinéznek ilyesmit. Ezúttal, azt hiszem, elég lett volna a

⁷ Vö. „A tűzben bármit veszthetett, / Van egy édes vigasztalása: / Ha kedveseit veszi számba, / Lám, megvan mind, akit szeret.” Friedrich Schiller: Ének a harangról (Rónay György fordítása).

földrengés következtében elmozdult cégtáblákat közzé tenni, mintegy hirdetés gyanánt, és pusztán a korunk igényeihez való tökéletes érzék tette szükségessé, hogy azok a magánemberek is nevesítve legyenek, akikre a földrengés bármiféle benyomást tett. És az legalábbis érdekes, hogy míg a varietészínházakban és kabarékban az embereket a legkisebb veszély sem fenyegette, addig a *Denevér*⁸ vécésnéijének magánlakásán megállt az óra. Különben viszont valamennyi kicsit is billegő éjjeliszekrényt mindenfajta önös érdek nélkül regisztráltak. Hogy mármint azokat a Wiener Werkstätte⁹ készítette, azaz egyébként is kissé instabilak, avagy sem – a beküldő inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy a nagy nyilvánosság arról értesüljön, egyáltalán *van* éjjeliszekrénye. De lehet akár automobil is. Mert hát máskülönben miért hozták volna tudunkra, hogy a Viktor Leon úr – aki egyébiránt a *Víg özvegyet* írta¹⁰ – sofőrje is érzékelt valamit?

Mi lesz itt még? Mi történik majd akkor, ha egy nap a lökések olyan gyors egymásutánban érkeznek, hogy a sajtó nem bír lépést tartani velük? Az újságírók nem hagyják, hogy evilági bizonyosságukban megingassák őket. Egy kissé felemelkednek majd székeikből, ám máskülönben farkasszemet néznek a halállal, részvétnyilvánításokban reménykednek, s nem gondolnak a lazsnakolásra, melyre néhány keménykötésű kultúrákedvelő immár bármikor elszánhatja magát. Én más módszerrel próbálkoztam. Egy olyan módszerrel, amelynek lehetőségére egyszer már utaltam is. Figyelmeztettem a *Neue Freie Presse*t, hogy azok az olvasói levelek, melyek egy természeti katasztrófát követően a Leopoldstadtból érkeznek hozzájuk, akár tőlem is származhatnak. Kifejezetten óva intettem őket. Drágalátos könnyelműségükben azonban nem akartak meghallani, kényelmesen üldögéltek a földrengés mellett, följegyezték a beérkező leveleket, és azt hitték, így megy ez majd szépen tovább. Így hát én is papírt és tollat ragadtam, és a következő levelet írtam a *Neue Freie Presse*nek:

„Éppen nagyra becsült Lapjukat olvastam, midőn kezemet remegés fogta el. Mivel többéves bolíviai tartózkodásom folytán, mely közismert fészke a földrengéseknek, a jelenséget túlságosan is jól ismertem, menten a busszolóhoz siettem, melyet azóta házamban tartok. Feltételezésem beigazolódott, ám oly módon, hogy az tökéletesen eltért a Bolíviában tett, szeizmikus eseményeket illető megfigyeléseimtől. Tudniillik míg máskülönben mindig a tú nyugat-délnyugati irányban való elmozdulását észleltem, ezúttal félreérthetetlenül dél-délkeleti

⁸ Ifj. Johann Strauss (1825–1899) osztrák zeneszerző operettje (1874).

⁹ A Wiener Werkstätte a modern design egyik fontos csoportosulása volt, amit Josef Hoffmann (1870–1956) és Koloman Moser (1868–1918) alapítottak. Akkoriban leginkább szecessziós formavilágukról voltak híresek.

¹⁰ *A víg özvegy* szövegkönyvét valóban Victor Léon (1858–1940) írta (Leo Steinnel együtt, Henri Meilhac 1861-es, *L'attaché d'ambassade* című vígjátéka nyomán).

irányzatot lehetett megállapítani. Minden jel arra utal, hogy ez esetben egy úgynevezett (szűk értelemben vett) tellurikus földrengéssel van dolgunk, mely alapvetően különbözik a (tág értelemben vett) kozmikus földrengésektől. A különbség már a benyomás-sűrűség variabilitásában is megmutatkozik. A földrengéseknek ezen válfajánál előfordul, hogy mindabból, ami számunkra oly félreismerhetetlenül nyilatkozik meg, egy szomszédos szobában tartózkodó semmit sem észlel. Gyermekeim, akik az idő tájt még ébren voltak, semmit sem vettek észre, feleségem azonban azt állította, három lökést érzett. Kiváló tisztelettel J. Berdach építőmérnök, Bécs II., Glockengasse 17.”

Egy barátom, aki jelen volt e levél megírásánál, és akinek azt az információt köszönhetem, hogy Bolíviában soha semmiféle földrengés nem volt, úgy vélte: ez nem fog megjelenni. Én azt mondtam: ez bizony meg fog jelenni! A *Neue Freie Pressé*nél repesni fognak az örömtől, hogy a sok laikus mellett végre egy szakértőt is megszólaltathatnak, akinek keze ügyében ott a busszola, aki a benyomás-sűrűség variabilitásáról beszél, s aki mindenekelőtt tisztában van a tellurikus és kozmikus földrengések besorolásával. Barátom azt mondta: a „kezemet remegés”-sel viszont elárulja magát a beküldő! Csak akkor tenné, mondtam, ha a szerkesztőség a kéz remegésében nem a földrengés kísérő jelenségét gyanítaná – a *Neue Freie Presse*t kézbe vevő olvasó érzékenységének megnyilvánulásaként mindjárt plauzibilisnek tűnik az egész. Mármint a tisztelet, s nem mondjuk az undor vagy a düh jeleként. Barátom erre azt mondta: maga túlbecsüli az emberi ostobaságot. Én meg azt: közel sem. Még ha túl is becsülném, a levél mégiscsak a Glockengasséból jött – ebbe aztán pedig a *Neue Freie Presse* összes szerkesztője belesétál!... A levél megjelent. „J. Berdach építőmérnök úr írja nekünk a *Glockengasséból*.” 1908. február 22-én... Kifejezetten óva intettem a *Neue Freie Presse*t. Nem én tehetek róla, hogy lehoztak egy általam írt levelet. Habár ez a földrengető szerencsétlenség megtörtént, azt mégsem lehet a szemükre vetni, hogy a levelet elhamarkodottan vitték volna a nyomdába. Ugyanis szerkesztett formában jelentették meg. A lökésekből, melyeket feleségem érzett, „megrázkódtatást” csináltak, hiszen ilyen komoly ügyben ugyebár mindenféle kétértelműség kerülendő. A „kozmosz földrengéseket”, mely ellentmondásos kifejezésnek tűnt számukra, „kozmosz rengésekre” változtatták; és kínosan ügyeltek rá, hogy a „kozmosz” szóból egyetlen betű se hiányozzon.

Tíz éve hallgatnak agyon; szatíráíróként ignorálnak – geológusként viszont elismernek... Ám a szakvélemény felett érzett öröm nem maradhat felhőtlen. Azt gondoltam, én magam leszek a felhő. Egy ízben már, egy korábbi földrengés során, egyik megfigyelőjük kilengeni látta a villamos felsővezetékét, mire azonnal jelentkezett egy öntudatos névrokon, és felháborodva

mentegetőzött, hogy a megfigyelés nem tőle származik. Így, pontosan így akartam én is csinálni. Azt találtam ki, hogy egy másik Berdachhal mondatom el, hálás a teremtőnek, hogy nem olyan, mint amaz. Erre végül mégsem volt szükség: ki tudta volna meglepettségemet leírni, mikor két nappal később egy másik Berdach bizonykodását olvastam? Természetesen ő sem létezik. Mindazonáltal úgy tűnik, rajtam kívül is akadnak olvasók, akik lassanként kapiskálni kezdik, mi mindent lehet egy kultúrlappal művelni. Természetesen egyelőre többen vannak a hívők, akiknek a keze a tisztelettől remeg, ha egy földrengés közben a *Neue Freie Presse*t olvassák.

További megfigyelések is érkeztek. Pótlólag kerül feljegyzésre egy úr állítása, miszerint egy szétört váza cserépdarabjai „dél felé röpültek”, és a kiömlő víz „északdéli irányú nyomot hagyott”. Egy pókerparti során a lapok összevissza szálltak. Egy papagáj pedig nyugtalanul viselkedett. És egy tekepályán görgést lehetett hallani. Én is! Én is! Akit idén nyáron nem oltottak be, most apró szúrást fog érezni. Ha pedig a szerkesztőségi telefonok mind foglaltak, egymással osztják meg a dolgot. A bécsiek hallózva köszöntik a világvégét. „A földrengés következtében megugrott azon előfizetők száma, akik, avégett, hogy a természeti csapásról másokat is értesítsenek, telefonkapcsolatot szerettek volna.” Képzletviláguk tisztaságát az első hullám érkezésekor sem zavarták meg metafizikus gondolatok. Egy tarokkjátékosokból álló népnek a szeme se rebben, mikor a sors bemondja az ultimót. Csak a közlési kényszer öltött gigantikus méreteket, pedig már a földrengés nélküli napokban is fölénk tornyosult. Csak végünk ne legyen anélkül, hogy más ne hallana róla! Itt az utolsó fityingem – de bekerüljön ám az újságba. Nem, ez mégsem tellurikus, ez kozmikus földrengés volt. Az ostobaság! Egyúttal pedig egy próba, hogy a világvége bekövetkeztekor, ami bizonyára még idén eljön, hogyan viselkedik majd a bécsi. Jól nézünk ki. Újfent szégyenkeznünk kell majd viselkedésünk miatt a külföldiek előtt. Példa nélküli lesz a nálunk eluralkodó slamposság. A folyók túl későn fognak megállni és a föld pontatlanul nyílik meg. És mindenki jelen akar majd lenni. Amennyiben a szerkesztőségek nem állítják már most össze a jelenléti íveket, akkor a nagy hajrában aligha tudnak majd úrrá lenni a helyzeten. Azt meg olyan felkiáltások fogják kísérsni, melyek képesek még a pusztulás örömét is tönkretenni. A krach, az nagy pech! – mondják majd. Valaki pedig így kiált: Itt aztán nem maradok, inkább irány haza – – Nincs menekvés! Feltűnik egy üstökös, behúzza a farkát a *Neue Freie Presse* előtt, aztán csak bevégzi művét. Az ég a földre zuhan, a hegyek a tengerbe omlanak és a teljes bevétel a Concordia ölébe hullik. A csillagsávós Taurusok mind megdöglenek. Bécsi korhely, bécsi virsli, bécsi lányok, mind egymás hegyén-hátán. Fölüti a fejét a mindegyre növekvő szénválság. A talpalávalót húzva, még egyszer utoljára, dr. Koritschoner vonul el előttünk. És nagy mosdókesztyűjével a végzet közelít felénk... Minden

Initium 5 (2023)

elveszett. Csak az utolsó ember, egy helyi újság szerkesztője üvölti velőtrázóan a káoszba:
Többek között megjelentek Angelo Ei– – Tovább nem jutott.

A fordított életmód dicsérete¹

1908. június

Egy darabig kísérleteztem a normális életmóddal, de túl hamar meg kellett tapasztalnom testben és lélekben szomorú következményeit, így elhatároztam, hogy mielőtt túl késő lenne, újból oktalan életet kezdek. Így most megint azzal a fátyolos tekintettel látom a világot, ami nemcsak a földi romlás valóságán segíti át az embert, hanem aminek az élet egynémely lehetséges örömét illető, túlzó elképzelésemet is köszönhetem. Esetemben minden tekintetben bebizonyosodott az a józan elv, miszerint egy fölfordult világrend fordított életmódot kíván. Egykor magam is bemutattam tudományomat, a Nappal együtt keltem s tértem nyugovóra. Ám az elviselhetetlen objektivitás, mellyel személyre való tekintet nélkül sugarait polgártársaimra veti, s ugyanígy az összes ferdeségre és ocsmányságra, nem mindenki ízlésének felel meg, és az jár el okosan, aki idejében kitér a veszély elől, hogy tisztán lásson a Föld mindennapjainak dolgában, aminek hála még abban az örömben is része lehet, hogy kerülni fogják azok, akiket maga is kerül. Mert midőn a nap még reggelre és estére vált szét, öröm volt a kakasszóval ébredni és a bakter kiáltásával feküdni. De aztán megjelent a másfajta fölosztás: s lőn reggeli lap és esti lap, a világ pedig lesben állt az eseményekre. Ha egy darabig figyelemmel kísérjük, milyen szégyenletes módon hunyászkodnak meg az események a kíváncsiság előtt, milyen gyáván alkalmazkodik a világ folyása a megnövekedett információs igényekhez, és hogyan válik végezetül idő és tér az újságírói szubjektum megismerési formáivá – akkor az ember inkább a fejére húzza a paplant és tovább alszik. „Fáradt, nehéz, kivirrasztott szemek, legyen meg jutalmatok: e gyalázatos tanyát nem látni!”²

Ezért alszom olyan sokáig. Felébredvén pedig, hogy megtudjam, miről maradtam le, kiterítem magam előtt az emberiség egész papír-szégyenét, és boldog vagyok. Az ostobaság időben kel, ennél fogva pedig az események hajlamosak délelőtt megtörténni. Estig azért még történhet egy s más, de általában véve a délutánból hiányzik az a zajos tüsténkedés, amellyel az emberi haladás jó híréhez méltónak akarja mutatni magát az etetés pillanatáig. Egy igazi molnár csak akkor ébred fel, mikor a malom már áll; és aki nem akar közösködni az emberekkel, akik számára a lét csak ottlét, az későn kel. Utána viszont átvágok a Ringstraßen és szemügyre veszem a díszmenet előkészületeit. Négy hete visszhangzik a lárma, akár egy pénz-szimfónia, amit a most bezsebelt összegek témájára írtak. Az emberiség ünnepnapra készülődik, az ácsok felverik a sátrakat meg az árakat, és ha belegondolok, hogy az egész csinnadrattából mit sem

¹ Lob der verkehrten Lebensweise. In: Karl Kraus: Die chinesische Mauer, 258–264.

² William Shakespeare: Lear király (Vörösmarty Mihály fordítása).

fogok látni, nekem is hevesebben kezd verni a szívem. Ha életmódom még a normális volna, akkor el kéne utazzak az ünnepi felvonulás idejére; így azonban itt maradhatok, és mégsem kell semmit látnom. Shakespeare egyik öreg királya ekképp int: „Ne zajogjatok, ne zajogjatok. Bocsássátok le a függönyöket! Reggel majd megvacsorázom”. Egy bolond, mintegy a fölfordult világrendet igazolandó, hozzáteszi: „S én délben megyek aludni”.³ Ám estére, mikor reggelizni fogok, már mindennek vége lesz, s az újságokból kényelmesen tájékozódhatok a napszúrások számáról.

Minden nagyobb szerencsétlenség délelőtt történik; így őrzöm meg tehát az ember evilági berendezkedésének kiválóságába vetett hitem. Az esti lapokban azonban nemcsak az szerepel, mi történt, hanem az is, ki volt jelen, mi meg biztos távolságban érezzük magunkat a tűz színhelyétől, s mégis számba vehetjük kedveseinket, akik mind megvannak.⁴ Az ember igyekszik minél nagyobb hasznot húzni a kozmosz helyi rovattá való alakításából és él azzal az eljárással, mely időszaki kiadvány néven konzervet gyárt az időből. Mióta naponta tükröt tart maga elé, rondább lett a világ, mi épp ezért beérnénk a tükörképpel is, s az eredeti vizsgálgatásáról inkább lemondanánk. Felemelő érzés egy olyan valóságba vetett hitet elveszteni, ami úgy néz ki, ahogyan azt az újságokban leírják. Aki átalussza a fél napot, fél életet nyer.

Minden nagyobb ostobaság délelőtt történik: az embernek csak akkor kéne felkelnie, amikor a hivatali órák már véget értek. Étkezés után egy immár politikamentes életbe lépnénk ki. Mindazonáltal azt, hogy délelőtt hajtják végre a merényleteket is, az esti lapokból nem fogjuk megtudni, minthogy ezeket jobbára a tudósítók is átalusszák. Az egyik újság egymás után küldözgette munkatársait Párizsba, hogy időben értesüljön az elnökök elleni merényletekről; s láss csodát, egymás után vesztették életüket az elnökök, és minden elnök halála egy tudósító álmának ikertestvére volt. Mostanság német hercegek időztek városunkban, és mindenki talpon volt, én viszont az egészből semmit sem vettem észre. Az incidensnek ezen kívül sem volt semmiféle káros következménye rám nézvést, legfeljebb annyi, hogy most először fordult elő, hogy reggelimből kimaradt a szokásos marhahús, azaz le kellett mondanom az egyetlen élvezetről, amellyel mind ez idáig azt demonstráltam, hogy ahhoz a városhoz tartozom, amelyben élek. A pincér elnézést kért, és vigasztalásképp a Hármas szövetség⁵ szorosabbra fűződését emlegette. Utóbbi átaludtam. Ha egy teológus némi viaskodás után arra jut, nem hisz többé a szeplőtelen fogantatásban, az bizonyára délelőtt történik, ha egy nuncius nevetségessé

³ William Shakespeare: Lear király (Vörösmarty Mihály fordítása) (Kraus kihagyással idéz).

⁴ Friedrich Schiller: Ének a haragról (Rónay György fordítása).

⁵ 1882-ben Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország által kötött katonai megállapodás.

teszi magát, az szintén délelőtt történik, és bizony még mindig jobb, ha az egyetemet lerohanó parasztok vagy a „Vesszen az általános választójog!” szólamai délelőtti álmunkat, mintsem délutáni nyugalomunkat zavarják meg. Mindössze egyszer kellett olyasmit látnom, hogy egy miniszter véletlenségből ebéd után mondjon le. Rendetlenül is ment az egész! Három órakor a rendőrök elkezdtek körbekeríteni a „Takarodj!”-ot harsogó néptömeget, és már negyed ötkor azt mondták: „Lehet hazamenni, emberek, a Badeni⁶ má’ eltakarodott!” És mi a helyzet az igazságszolgáltatással? Az igazságosság csak délelőtt vak, s ha alkalomadtán mégis kései órán ítélnék halálra egy ártatlant, akkor kétségkívül különösen botrányos esetről lehetett szó. Németországban még az is megeshet, hogy egy szexuális ügyben az igazság huszonöt év óta készül az áttörésre, ilyenkor aztán a délutánokat is segítségül kell hívnia. Egy efféle esemény elől viszont hiába próbálunk hálósobánkba visszamenekülni, hiszen tudvalevően éppen ez az a hely, amelyről kiderült, hogy a legkevésbé sem nyújt biztonságot az igazság utáni vággyal szemben. Tartozzék bár még mindig az élet kellemesebb dolgai közé, hogy a kellemetlenebbeket átaludhatjuk, sajnos be kell vallanom, hogy gyakorlatommal egy területen egyáltalán nincs szerencsém, mégpedig a szépművészetek birodalmában. Hisz régóta ismert, hogy a legtöbb színházi bukás éppen este történik.

Éjszaka azonban csend honol a hétköznapi élet valamennyi üzemében. Semmi sem moccan. Újdonságnak híre-hamva sincs. Csak az utcaseprőkocsi halad végig az utcákon a fölfordult világrend szimbólumaként, hogy felferje a port, amit a nappal hagyott hátra, és ha esik az eső, akkor megjelenik mögötte a locsolókocsi is. Különben minden csendes. Az ostobaság szunnyad – ekkor hát nekilátok a munkának. Távolról mintha a nyomdagépek zaja hallatszana: szortyog az ostobaság. Becserkészem, alattomos szándékomban pedig még örömet is lelem. Amikor a kultúra keleti horizontján megjelenik az első reggeli lap sugara, aludni térek... Efféle előnyei vannak hát a fordított életmódnak.

⁶ Kasimir Felix Badeni (1846–1909) osztrák politikus, 1895 és 1897 között miniszterelnök, aki nyelvrendelete miatt kényszerült lemondásra, amely a Monarchia csehországi hivatalnokai számára előírta volna a cseh nyelv ismeretét.